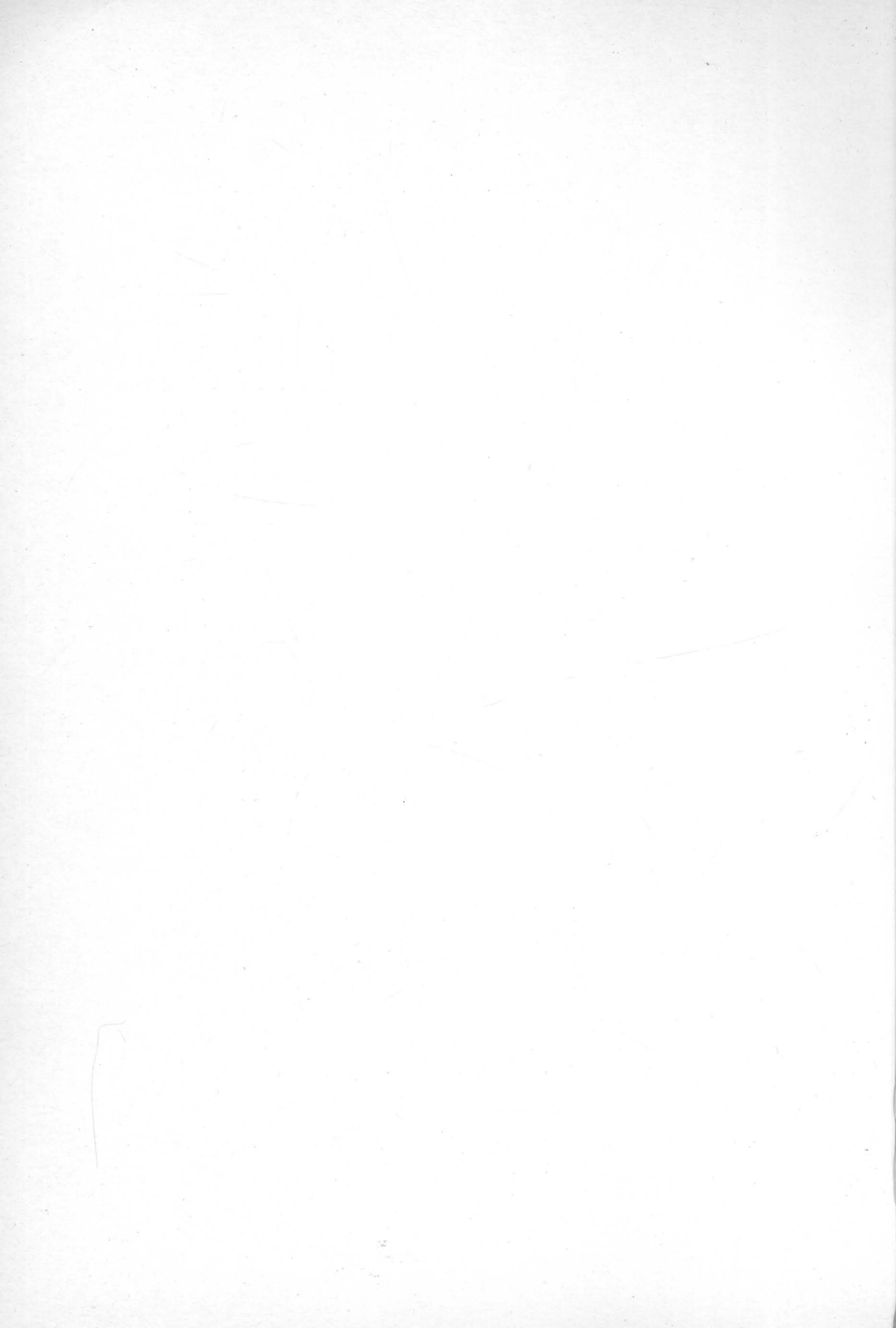

42582A II

GLOTTODIDACTICA

VOL • XXVI (1998)

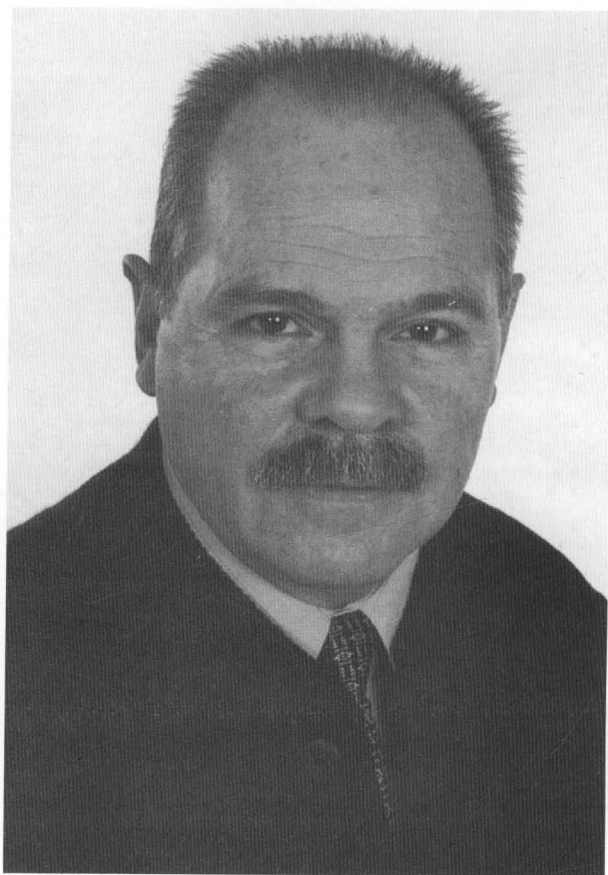

BT ¹⁹⁹⁸ *lynd.* Vol. 26: 1998 r.

h 25 82 / 1 II
29. KWI. 1999

Prof. Dr. habil. Waldemar Pfeiffer

HORTON

11 821 25

13201

29. KWI. 1999

UNIWERSYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

GLOTTODIDACTICA

Festschrift für Professor Waldemar Pfeiffer
zum 60. Geburtstag

AN INTERNATIONAL JOURNAL
OF APPLIED LINGUISTICS

VOLUME XXVI (1998)

Founding Editor – Ludwik Zabrocki
Honorary Editorship – Waldemar Pfeiffer
Editor – Izabela Prokop
Assistant to the Editor – Paweł Hostyński

Editorial Advisory Board

Albert Bartoszewicz – Warszawa	Jacek Fisiak – Poznań
Leon Kaczmarek – Lublin	Franciszek Grucza – Warszawa
Aleksander Szulc – Kraków	Waldemar Marton – Poznań
Weronika Wilczyńska – Poznań	Władysław Woźniewicz – Poznań

WYDAWNICTWO
NAUKOWE

Poznań 1998

BIBL UAM
22 EOBON

Adres Redakcji:

Katedra Glottodydaktyki i Translatoryki UAM
ul. 28 Czerwca 1956 r. nr 198
61-485 POZNAŃ, Poland
tel. (+48-61) 831 12 19, tel./fax (+48-61) 831 12 48

e-mail: iprok@amu.edu.pl

Okładkę projektowała
MARIA DOLNA

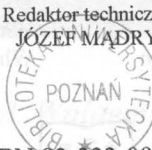
Wydanie publikacji dofinansowane przez Komitet Badań Naukowych

© Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1999

Opracowanie redakcyjne
ROBERT SCHLAFFKE

Redaktor techniczny
JÓZEF MAJDRY

ISBN 83-232-0939-1
ISSN 0072-4769

425821 n / Vol. 26:
1998

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

Nakład 550 egz. Ark. wyd. 25,25. Ark. druk. 21,75 + 1 wkł. Papier offset. kl III, 80 g, 70 × 100.
Podpisano do druku w styczniu 1999 r. Druk ukończono w lutym 1999 r.

ZAKŁAD GRAFICZNY UAM, POZNAŃ, UL. H. WIENIAWSKIEGO 1

BIBL UAM
99 EO 904

CONTENTS

EDITORIAL (Izabela PROKOP)	5
 I. ARTICLES	
Sylvia ADAMCZAK, Landeskunde im fortgeschrittenen Deutschunterricht: Zugang durch Literatur	17
Zofia BERDYCHOWSKA, Maßgeschneiderte Fachtexte – nach was für einem Maß?	35
Maria DAKOWSKA, Glottodydaktyka u prognozy XXI wieku	43
Bjørn EKMANN, Die Erlebnishaftigkeit literarischer Texte. Erwägungen zur Methode der Textanalyse	57
Ilona GAWĘDA, Zu Eigennamen in deutschen und polnischen Sprichwörtern	89
Christian GELLINEK, Dialog über „Dutch“ und „Double Dutch“	101
Gert HENRICI, Empirische glottodidaktische Forschung. Ein Beispiel: Das Projekt 'Lösungsinteraktionen'	107
Ursula HIRSCHFELD, Einige Schwerpunkte für die Arbeit an der Aussprache bei polnischen Deutschlernenden	113
Jan ILUK, Problemy tłumaczenia nazw medycznych na przykładzie języka polskiego i niemieckiego	123
Czesław KAROLAK, Dydaktyka tekstu literackiego w świetle potrzeb nauki języka w warunkach obcokulturowych	137
Heinrich P. KELZ, Wirtschaftsdeutsch im Anfängerunterricht	151
Abdullah KHUWAILEH, Vocabulary in LSP: A case study of phrases and collocations	157
Roman LEWICKI, Kształcenie tłumaczy na specjalizacji tłumaczeniowej filologii rosyjskiej. Założenia i realizacja	167
Aleksandra ŁYP, Probleme der Bedeutungserschließung von Nominalkomposita für DaF-Lernende	175
Ewa MARCINIAK, Multisensory approach to teaching the visually impaired students	183
Manfred OSTEN, Goethe und Österreich	187
Bernard PIOTROWSKI, Język fryzyjski w Niemczech. Dylematy jego rozwoju i dalszego przetrwania	201
Bernadeta PYŚK, La vidéo – outil du développement du style personnel d'expression orale en langue étrangère au niveau avancé	221
Albert RAASCH, Ein Plädoyer für eine vielfältige Welt der Fremdsprachen, ...gerade im berufsorientierten Bereich	225
Bogusława ROLEK, Probleme der Wortschatzarbeit im Fremdsprachenunterricht	235
Barbara SKOWRONEK, Überlegungen zur Zukunft des Fremdsprachenunterrichts: Medienbedingtheit, Kommunikationsfähigkeit, Lernerzentriertheit	247

Aldona SOPATA, Gramatyka uniwersalna w dydaktyce języków obcych	253
Iwona STRACHANOWSKA, Motywy wyboru studiów neofilologicznych	261
Marian SZCZODROWSKI, Fremdsprachige Dekodierungsprozesse und ihre Konsequenzen	269
Weronika WILCZYŃSKA, Une expérience d'apprentissage en semi-autonomie au niveau avancé: principes et bilan provisoire	277
Władysław WOŹNIEWICZ, Pragmalingwistyczno-kulturologiczna interpretacja tekstu na zaawansowanym etapie nauki języka obcego	287
Elżbieta ZAWADZKA, Wandlungen der Edukation und die Ausbildung von Fremdsprachenlehrern	295
Joanna ZAWODNIAK, The Role of Memory in Child's Vocabulary Consolidation and Enrichment	309
Grażyna ZENDEROWSKA-KORPUS, Zur sprachlichen Routine in Lehrbüchern des Deutschen als Fremdsprache für Jugendliche am Beispiel <i>Dein Deutsch-Oberschule</i>	323
Teresa SIEK-PISKOZUB, The role of formal instruction in foreign language learning	331
II. ANNOUNCEMENTS	347

PROBLEMY TŁUMACZENIA NAZW MEDYCZNYCH NA PRZYKŁADZIE JĘZYKA POLSKIEGO I NIEMIECKIEGO

JAN ILUK

Silesian University – Katowice

Uwagi wstępne

Jednym z problemów tłumaczenia tekstów medycznych jest prawidłowy przekład nazw używanych w tej dziedzinie wiedzy. Ze względu na to, że mają ściśle ustalone znaczenie oraz ustabilizowaną strukturę formalną, w procesie przekładu tłumacz musi uwzględnić wszystkie ich aspekty formalne i referencyjne. W tym celu dokonuje identyfikacji składników nazw, o ile nie są nazwami prostymi, ustala ich funkcję desygnacyjną, przyporządkowuje właściwe odpowiedniki w drugim języku (L2) i dostosowuje stosowną strukturę nominacyjną. Takie postępowanie jest konieczne, ponieważ tłumacz, który nie mając wykształcenia medycznego i wielkiego doświadczenia translacyjnego w tej dziedzinie, nie zna dwujęzycznej terminologii tak jak np. lekarz, który zamiennie potrafi posługiwać się terminologią polską i łacińską.

Rozłożenie procesu translacyjnego na jego poszczególne komponenty, które w rzeczywistości przebiegają bardzo szybko i często selektywnie, ma pokazać, na czym one polegają, jakich transformacji musi dokonać tłumacz, by przełożona nazwa była poprawna, jakie elementy nazw utrudniają prawidłowy ich przekład oraz jakie strategie należy stosować, by pokonać zachodzące utrudnienia. Problemy translacji nazw medycznych chcemy przedstawić na przykładzie nazw dwuskładnikowych, ponieważ nazwy proste nie są motywowane i dlatego w ich przypadku nie można stosować żadnych strategii kognitywnych. Z rozważań wykluczamy nazwy pochodzenia obcego oraz składające się z większej ilości składników, gdyż te ostatnie wymagają podobnych strategii jak terminy dwuskładnikowe.

W celu opisanego problemów translacyjnych scharakteryzujemy najpierw struktury formalne nazw medycznych, ich uzualność oraz wybór motywów nominacyjnych w języku polskim i niemieckim, by na tym tle ustalić strategie ich poprawnego tłumaczenia.

Struktura formalna nazw dwuczłonowych i ich uzualność

Jedną z relewantnych cech nazw dwu- i wieloczłonowych jest ich struktura, którą wyznaczają kategorie składników i zachodzące stosunki formalne między nimi.

Składniki mogą mieć postać morfemów leksykalnych lub słowotwórczych, natomiast stosunki formalne mają charakter syntagmatyczny z eksplicytnie wyrażonym stosunkiem składniowym lub bazują na implicytnych relacjach słowotwórczych występujących w złożeniach lub derywatach. W przypadku zestawień, tzn. nazw wieloelementowych o charakterze syntagmatycznym, stosunki składniowe polegają na związkach zgody lub rządu. Związek zgody zachodzi w polskich lub niemieckich nazwach, których składnikiem jest przymiotnik.

roztwór wodny, nomenklatura łacińska, kręw skrzepla
wäßrige Lösung, lateinische Nomenklatur, geronnenes Blut

Związek rządu występuje w nazwach, których człon określający ma postać dopełniacza

wzdęcie żołądka, znieczulenie bólu
Aufblähung des Magens, Betäubung des Schmerzes

narzędnika (tylko w języku polskim)

zatrucie gazem (Gasvergiftung)
oddychanie nosem (Nasennatmung)

lub wyrażenia przymikowego

środek przeciw wzdęciom, blok w bloku
Mittel gegen Blähungen, Block im block

Natomiast w złożeniach

węglowodan, jadłowstręt, praworeczny,
Kohlenhydrat, Eßangst, rechtshändig

i derywatach

żółtaczka, siatkówka, nerczyca
Säugling, säuerlich, blutig

relacje składniowe nie są wyrażane eksplicytnie w ich strukturach powierzchniowych. Wykładnikiem formalnym polskich złożzeń nominalnych jest interfiks -o-, a w języku niemieckim -(e)s-, którego dystrybucja nie jest zbyt regularna (Fleischer 1974, 125). W złożeniach człon określany występuje zawsze po członie określającym, a w ich polskich odpowiednikach o strukturze syntagmatycznej kolejność składników jest najczęściej odwrotna.

Höhenangst - fobia wysokości
Heilsalbe - maść lecznicza

W złozeniach o tych samych tematach słowotwórczych funkcję odróżniającą znaczenie pełni kolejność elementów w konstrukcji.

Bleiwasser - Wasserblei (woda ołowiana - grafit)
Blutspender - Spenderblut (krwiodawca - krew dawcy)

Czasami denotaty mają więcej nazw. Synonimiczne nazwy tego samego denotatu, jak np.

Monatsblutung, monatliche Blutung, Menstruation, Regel, Periode, Menses

różnią się pod wieloma względami: strukturą, składnikami, motywacją, nacechowaniem stylistycznym i in. Dla naszych dalszych rozważań istotne będą takie nazwy dwuczłonowe, które różnią się tylko odmienną strukturą. Takimi nazwami są np.

(1) *Mittel gegen Husten - Hustenmittel*
 (2) *monatliche Blutung - Monatsblutung*

Dla uproszczenia ich analizy możemy przyjąć, że w nazwach (1) występują te same morfemy leksykalne: *Mittel* i *Husten*. Różnica formalna między nimi polega na tym, że w pierwszym przypadku morfem leksykalny *Mittel* został połączony z członem określającym *Husten* zgodnie ze składnią rządu. Warunkiem koniecznym tego połączenia jest użycie przyimka 'gegen'. W drugiej nazwie człon określający *Mittel* jest połączony z członem określającym 'Husten' bez wskaźników zespolenia. W nazwach (2) występują składniki leksykalne 'Monat' i 'Blutung'. W pierwszej z nich człony zostały połączone przy pomocy składni zgody, przy czym połączenie to wymaga użycia przymiotnika motywowanego rzeczownikiem 'Monat'. Natomiast w złozeniu ten sam człon określający ma postać nominalną i jest połączony z członem określającym przy pomocy interfiks -s-. Funkcja desygnacyjna i wartość stylistyczna obu typów nazw jest identyczna, dlatego można ich używać zamiennie w identycznych kontekstach.

Nazwy składające się z tych samych morfemów leksykalnych, a różniące się pod względem formalnym, nie zawsze realizują tę samą funkcję referencyjną, o czym świadczą poniższe przykłady złożeń i zestawień z jęz. polskiego i niemieckiego:

(3) *krwiodawca = krew dawcy*
 (4) *Gleichgewicht = gleiches Gewicht (równowaga - ta sama waga)*
 (5) *Blaulicht = blaues Licht (niebieski sygnał alarmowy - światło koloru niebieskiego)*

Tego typu dyferencjacje desygnacyjno-semantyczne nie mają niestety charakteru systemowego, co może utrudnić ich antycypację w języku obcym.

Najczęściej wykorzystuje się dla nazwania denotatu tylko jeden z potencjalnie możliwych schematów nominacyjnych. Uzualną formą może być konstrukcja słowotwórcza albo zestawienie, tak jak to poniżej ilustrują niemieckie nazwy:

Gleichstrom - **gleicher Strom* (prąd stały)
gleiches Geschlecht - **Gleichgeschlecht* (ta sama pleć)
wäßrige Lösung - **Wasserlösung*

Z powyższych przykładów wynika, że w pewnych zakresach wybór struktury nominacyjnej jest relatywnie swobodny i zależy praktycznie od tłumacza, w innych ograniczony do jednej formy, a w jeszcze innych istnieją co prawda różne formy nazw, składające się z tych samych składników, ale z każdą związana jest inna funkcja desygnacyjna (inne znaczenie). W tym ostatnim przypadku transfer schematu nominacyjnego z jednego języka do drugiego nie koniecznie musi powodować utworzenie formalnie niepoprawnej nazwy, lecz może być powodem nieporozumienia ze względu na odmienne znaczenie nieantycypowane przez tłumacza. (por. przykłady (3-5))

Na formalnie poprawne tłumaczenie nazw mają zatem bezpośredni wpływ następujące czynniki:

- swoboda wyboru struktury nominacyjnej,
- strukturalna ekwiwalencja umożliwiająca skalkowanie nazwy z L1 w L2,
- wiedza o dominującym typie nominacyjnym w L2,
- znajomość systematycznych ekwiwalencji interlingwalnych,
- kategoria składników nazwy,
- wiedza o ograniczeniach nominacyjnych zwłaszcza w funkcjonowaniu dubletów nominacyjnych.

Ad 1 i 2: Swoboda wyboru struktury nominacyjnej, wynikająca z alternatywnych możliwości nominacyjnych w języku obcym, redukuje niebezpieczeństwo niewłaściwego przełożenia nazwy. W przypadku interlingwalnej ekwiwalencji strukturalnej możliwy jest transfer struktury nominacyjnej z L1 do L2.

Ad 3: Dominujące struktury nazw medycznych można ustalić w oparciu o produktywność i frekwencję modeli nominacyjnych. Ważnym przyczynkiem są badania z zakresu słowotwórstwa, w których wykazuje się, że w języku niemieckim dominującą strukturą nominacyjną jest złożenie, podczas gdy np. w jęz. polskim ten typ strukturalny jest zdecydowanie mniej rozpowszechniony¹.

Ad 4: Z badań konfrontatywnych wynika (por. np. Jeziorski 1983), że w przypadku języka polskiego i niemieckiego relatywnie stałe ekwiwalencje formal-

¹ Wg badań M. Blicharskiego (1977) we współczesnym jęz. polskim znajduje się około 3200 złożeń imiennych. W porównaniu z jęz. niemieckim jest to liczba wyjątkowo mała.

ne występują między niemieckimi złoženiami a polskimi nazwami, w których człon określający ma postać:

1. przymiotnika

katar sienny - Heuschnupfen

środek nasenny - Schlafmittel

mydło wapienne - Kalkseife

2. dopełniacza

komora serca - Herzkammer

czas naświetlania - Bestrahlungszeit

uczucie zimna - Kälteempfindung

związek wapnia - Kalkverbindung

3. narzędnika

zatrucie gazem - Gasvergiftung

oddychanie nosem - Nasenatmung

4. wyrażenia przyimkowego

szczytce do paznokci - Nagelzange

zasyпка do ran - Wundpulver

dreszcze z zimna - Kälteschauer

krwawienie z nosa - Nasenbluten

nadwrażliwość na zimno - Kälteüberempfindlichkeit

przerzut do wątroby - Lebermetastase

chory na wątrobę - leberkrank

Procentowy zakres takich ekwiwalencji ustalił Lipczuk (1981) na przykładzie niemieckich złożeń i ich odpowiedników w języku polskim. Na 131 złożeń trójskładnikowych występujących w języku sportowym 52,7 % polskich odpowiedników ma strukturę 'rzeczownik + przymiotnik' (np. Hauptschiedsrichter - sędzia główny), 25,2% 'rzeczownik + grupa przyimkowa' (np. Finalteilnahme - udział w finale), 13,7% 'rzeczownik + rzeczownik' (np. Niederlagenserie - seria porażek, Weltrekordversuch - próba bicia rekordu świata), 5,3% jeden wyraz (np. Mittelfeldspieler - pomocnik), 3,1 % syntagmatyczna grupa wyrazowa (np. Weltrekordleistung - wynik będący rekordem świata). Ustalone frekwencje wskazują na wyraźną dominację polskiej struktury 'rzeczownik + przymiotnik' jako typowy ekwiwalent formalny niemieckiego złożenia. Podobne relacje ekwiwalencji formalnej można zaobserwować między polskimi i niemieckimi nazwami medycznymi.

Takie ewidentne różnice strukturalne i statystyczne prawdopodobieństwo wystąpienia określonej struktury nominacyjnej w L2 muszą być uwzględnione przy wyborze strategii tłumaczenia. Dokonując przekładu polskich nazw o strukturze syntagmatycznej na język niemiecki w około 70-80 przypadkach na 100, o ile wyliczenia Lipczuka odzwierciedlają rzeczywiste ekwiwalencje strukturalne, tłumacz musi zaniechać nawyk nominacyjny wyniesiony z języka ojczystego i zablokować skłonność do transferu struktur syntagmatycznych, chociaż poten-

cialnie są one możliwe w jęz. niemieckim. Zatem skłonność do interferencji strukturalnej musi zostać zneutralizowana przez odpowiedni trening językowy.

Bazując na dominujących typach ekwiwalencji interlingwalnej akt translacji nazw języka polskiego na jęz. niemiecki polega na następujących procesach kognitywnych:

1. W nazwach z członem atrybutywnym w dopełniaczu lub formie wyrażenia przyimkowego należy dokonać wyzerowania syntaktycznych wskaźników zespolenia i przeniesienia członu określającego z postpozycji na pozycję przed członem określanym i połączenia interfiksem, o ile jest to konieczne.

2. W przypadku nazw z przymiotnikowym członem określającym trzeba dodatkowo wyzerować morfemy słowotwórcze. Czynnikiem ułatwiającym tę operację jest wiedza o kategorii semantycznej przymiotników wymuszających tę operację w sposób niemalże obligatoryjny. W przypadku jęz. polskiego są to przymiotniki relacyjne, dla których jęz. niemiecki nie ma formalnych odpowiedników. Muszą więc zostać przekształcone wg w/w zasady. Drugim czynnikiem ułatwiającym tę operację jest przejrzystość struktury słowotwórczej nazwy rodzimej, dzięki której można odpowiednio szybko zidentyfikować podstawę słowotwórczą i przełożyć ją odpowiednio na człon określający w niemieckim compositum. Warunek ten spełniają przede wszystkim te przymiotniki odrzeczownikowe, których podstawa słowotwórcza jest bez ucięć i nie wykazuje znaczących oboczności tematycznych.

tkanina filtracyjna - Filtergewebe
plomień gazowy - Gasflamme
naczynie wątrobowe - Lebergefäß

W przypadku translacji niemieckich złożeń nominalnych na język polski proces kognitywny przebiega w odwrotnej kolejności. Po przełożeniu członu określanego należy przekształcić człon określający na odpowiedni przymiotnik transpozycyjny w języku polskim i nadać całej nazwie odpowiednią strukturę formalną.

W przypadku nieużycia przymiotnika transpozycyjnego polskie odpowiedniki niemieckiego compositum łączy się przy pomocy eksplicytnych wskaźników zespolenia. Szczególny problem stanowi tu właściwy wybór przyimka, którego użycie determinowane jest z jednej strony składnią rzędu wyrazu określanego, a z drugiej relacją semantyczną między członami nazwy.

W nazwach motywowanych tematem werbalnym nie wystarczy ustalić podstawę słowotwórczą, dodatkowo trzeba rozstrzygnąć, która forma paradygmatu czasownika jest elementem nazwy. W nazwach polskich może to być imiesłów bierny lub czynny, a w języku niemieckim werbalny człon określający często ma postać derywatu bezafiksального z dodatkową wymianą samogłoski tematycznej w przypadku tzw. czasowników mocnych lub odpowiada tematowi czasownika. Natomiast bardzo rzadko jest to forma osobowa.

rana kłuta - Stichwunde
rana cięta - Schnittwunde
rana kąsana - Bißwunde
środek czyszczący - Treibmittel
bóle parcie - Treibwehen, Preßwehen
waga należna - Sollgewicht

Z punktu widzenia procesów kognitywnych przekład tego typu nazw z języka polskiego na język niemiecki polega na wyzerowaniu sufiksów imiesłowowych i ustaleniu ich tematów werbalnych, a następnie na przyporządkowaniu im właściwych odpowiedników, tzn. tematów werbalnych lub derywatów bezsufiksalnych oraz utworzeniu złożenia. Przekład na język polski jest procesem odwrotnym, w ramach którego temat werbalny musi zostać przekształcony na odpowiednią formę imiesłowową z uwzględnieniem obowiązujących w tych zakresie restrykcji i dystrybucji sufiksów imiesłowowych.

Ad 5. Szczególnie trudny jest przekład nazw, których składnikiem jest morfem słotwórczy, ponieważ funkcję desygnacyjną wyraża bardziej abstrakcyjnie niż morfem leksykalny w synonimicznej nazwie o strukturze syntagmatycznej.

tarczycza - gruczoł tarczowy
śluzówka - błona śluzowa
artretyk - chory na artretyzm
sercowiec - chory na serce
okulista - specjalista okulistyki

Stopień trudności przekładu nazw o charakterze sufiksальnym na język obcy może zależeć od

- stopienia abstrakcyjności morfemów słotwórczych,
- rodzaju i zakresu ekwiwalencji interlingwalnej,
- konieczności zamiany składnika derywacyjnego na odpowiedni morfem leksykalny.

Powyższe uwagi dotyczą przede wszystkim tłumaczenia derywatów mutacyjnych, które mają zupełnie inne znaczenie niż wyrazy, od których zostały utworzone. Funkcja formantów mutacyjnych sprowadza się często do funkcji słotwórczej, tzn. do utworzenia nowego wyrazu, wskazując jednocześnie na pewną relację do podstawowego morfemu leksykalnego (Morfologia 1984, 317, 385, 389.). Może to być relacja podobieństwa, a więc kolor, kształt,

np. rumianek, tasiemiec, dziurawiec
relacja do substancji, która wywołuje stan chorobowy lub wskazuje na jej objawy,
np. ołowica, krzemica, pryszczycza, kamica, płamica
albo nazywa organ zaatakowany chorobą.
np. nerczyca, lędźwica, naczyniak

W niektórych derywatach mutacyjnych można ustalić znaczenie jednostkowe lub grupowe formantu. I tak np. w nazwach

'wiśniówka', 'bananówka', 'cytrynówka'

formant *-ówka* ma znaczenie 'alkohol zrobiony z surowca nazwanego w wyrazie podstawowym'², natomiast w nazwach

siatkówka, spojówka, naczyńniówka, śluzówka

oznacza 'błona', co w dużym stopniu ułatwia proces translacji zwłaszcza wtedy, gdy znaczenie podstaw słowotwórczych jest podobne. Takie ekwiwalencje występują np. między polskimi nazwami medycznymi na *-ówka* w znaczeniu 'błona' i niemieckimi złożeniami z *-haut*:

siatkówka - Netzhaut

rogówka - Hornhaut

spojówka - Bindehaut

tęczówka - Regenbogenhaut

śluzówka - Schleimhaut

pajęczynówka - Spinnwebhaut

W przypadku takich ekwiwalencji podstawę słowotwórczą przekłada się zgodnie z jej znaczeniem, formant zastępuje się jego leksykalnym ekwiwalentem w L2, a translatowi nadaje się strukturę złożenia. Są także takie nazwy w języku polskim i niemieckim, których człony określające są w pełni ekwiwalentne, natomiast ich człony określone różnią się kategorialnie i semantycznie. Różnica kategorialna polega na tym, że w języku polskim członem określanym jest formant sufiksalny, a w jęz. niemieckim morfem leksykalny. Różnice semantyczne wynikają z ich funkcji. W przypadku sufiksu mutacyjnego ogranicza się ona do roli czysto słowotwórczej, natomiast morfem leksykalny realizuje w pełni właściwą mu funkcję desygnacyjną, o ile nie został użyty metaforycznie.

żółtaczka - Gelbsucht

niestrawność - Verdauungsschwäche

pylica - Staublunge

tłuszczak - Fettgewächs

barwnik - Farbstoff

² Niemieckim odpowiednikiem formantu *-ówka* jest leksem 'Likör', jeśli nazwa alkoholu implikuje 'cechę' słodki plus odpowiedni aromat (np. Kirschlikör). Gdy zawartość alkoholu jest większa, to odpowiednikiem jest leksem 'Geist' (Kirschegeist) lub 'Wasser' (Kirschwasser). Natomiast nazwa 'Weingeist' składa się z metaforycznie użytych składników i oznacza 'wysokoprocentowy roztwór wodny alkoholu etylowego' (=spirytus). Wyjątek stanowią nazwy 'Salmiakgeist' i 'Hirschhorgeist', ponieważ są nazwami roztworu amoniaku (9,7 - 10,3% NH₃) (por. Hunnius 1975, 38).

Ekwiwalentna semantyka członów określających jest czynnikiem ułatwiającym przekład, natomiast trudności translacyjne dotyczą właściwego przełożenia morfemu słotwórczego. Stopień trudności translacji jeszcze bardziej wzrasta, gdy oba człony nazwy nie wykazują żadnych regularnych ekwiwalencji, tak jak w to ma miejsce w poniższych przykładach:

potówka - Hitzbläschen lub Friesel

probówka - Reagenzglas

nosówka - Hundepest lub Staupe

odcisk - Leichdorn lub Hühnerauge

łopatka - Schulterknochen

przepona - Zwerchfell

opłucna - Rippenfell

Prawidłowy przekład tego typu nazw bez konsultacji terminologicznej jest niemożliwy, ponieważ istniejące ekwiwalencje są jednostkowe i dlatego nieprzewidywalne w oparciu o analizę ich składników.

Ad. 6: Ustalenie istniejących ograniczeń w stosowaniu określonych struktur nominacyjnych jest sprawą niezwykle trudną ze względu na ich arbitralny charakter i istniejące różnice interlingualne. Niemniej dużą pomocą mogą być regularności o dość ogólnym charakterze. Do takich można zaliczyć spostrzeżenie, że w przypadku dubletów strukturalnych, składających się z tych samych morfemów leksykanych, nazwy o charakterze kompozycyjnym lub derywacyjnym mają prawie zawsze charakter terminu fachowego ze ściśle określonym znaczeniem, podczas gdy nazwa o charakterze syntagmatycznym ma znacznie szerszy zakres desygnacyjny. Przykładem tu może być niemiecka nazwa 'Blaulicht', przy pomocy której nazywa się sygnał alarmowy używany przez pojazdy uprzywilejowane w ruchu drogowym, który notabene jest koloru niebieskiego. Natomiast każde światło koloru niebieskiego nazywane jest grupą syntagmatyczną 'blaues Licht'. Podobna tendencja istnieje w języku polskim, o czym świadczą następujące przykłady: równowaga, śródbrzusze, wodogłowie, nowotwór i inne³.

Wpływ motywu nominacyjnego na poprawność przekładu nazw medycznych

Dalszym czynnikiem decydującym o poprawności nazwy w L2 jest właściwy wybór motywu nominacyjnego, który w porównaniu z L1 może być identyczny, częściowo różny lub całkiem różny. Różnice mogą dotyczyć członu określającego, określanego lub obu członów jednocześnie.

³ Również większość złożeń imiennych w jęz. polskim wg badań M. Blicharskiego (1977) należy do terminologii specjalistycznej.

Przykłady nazw, w których wybór motywu nominacyjnego jest podobny:

kąpiel wodna - Wasserbad
mleko wapienne - Kalkmilch
woda różana - Rosenwasser

Problemy translacyjne mogą pojawić się w przypadku nazw o podobnej motywacji leksykalnej, wtedy gdy w L2 istnieją dwa odpowiedniki o tej samej funkcji desygnacyjnej, ale o odmiennej dystrybucji, która często uwarunkowana jest historycznie. Problem ten ilustrują następujące przykłady:

*kość czołowa - *Stirnknochen - Stirnbein*
*kość nosowa - *Nasenknochen - Nasenbein*
*kość lonowa - *Schamknochen - Schambein*
*kość udowa - *Schenkelbein - Schenkelknochen*
*kość miednicy - *Beckenbein - Beckenknochen*

Problem translacyjny w/w przykładach polega na adekwatnym wyborze obcojęzycznego odpowiednika członu określanego 'kość', ponieważ w jęz. niemieckim istnieją dwa wyrazy o podobnym znaczeniu, z tym że nazwa 'Bein' w znaczeniu 'kość' jest historycznie nacechowana i występuje jedynie w określonych nazwach medycznych i kilku innych, np. Elfenbein (kość słoniowa).

Przykłady nazw, w których odmienny jest wybór motywu nominacyjnego w członie określającym:

- (1) *lekarz oddziałowy - *Abteilungsarzt - Stationsarzt*
- (2) *sól kuchenna - *Küchensalz - Kochsalz*
- (3) *czynność wątroby - *Lebertätigkeit - Leberfunktion*
- (4) *szew suchy - *Trockennaht - unblutige Naht*

Różnice w nazwach (1) polegają na tym, że w nazwie polskiej motywem nominacyjnym człon określający jest 'oddział', a w niemieckiej 'stacja' (Station). W nazwach (2) motywem nominacyjnym w języku polskim jest 'kuchnia', a w niemieckiej 'gotować' (kochen). W nazwach (3) motywem nominacyjnym w języku polskim jest 'czynność', a w niemieckiej 'funkcja' (Funktion). W nazwach (4) motywem nominacyjnym w jęz. polskim jest cecha 'suchy', a w niemieckiej 'niekrwisty' (unblutig).

W przypadku istnienia dubletów nazw obcojęzycznych z podobną funkcją desygnacyjną może się okazać, że z punktu widzenia języka polskiego jedna nazwa ma podobny, a druga odmienny motyw nominacyjny, jak to ilustrują poniższe nazwy niemieckie i polskie:

- (5) *kwaśne mleko - Sauermilch - Dickmilch*
- (6) *woda ołowiana - Bleiwasser - Wundwasser*
- (7) *sok trawienny - Verdauungssaft - Nahrungssaft*

Różnica między nimi polega na tym, że w (5) w języku polskim motywem nominacyjnym jest cecha 'kwaśny', a w jęz. niemieckim cecha 'kwaśny' lub 'gęsty', w (6) w jęz. polskim 'ołów', a w jęz. niem. 'ołów' albo 'rana', w (7) w jęz. pol. jest czynność 'trawić', a w jęz. niem. 'trawić' lub 'pożywienie'. W przypadku podobnych motywów nominacyjnych w dwu różnych językach skalkowanie jednego z możliwych schematów nominacyjnych nie jest złą strategią, ale może się okazać, że częściej używaną nazwą jest ta z odmiennym motywem nominacyjnym, którego skalkować nie można.

Przykłady nazw, które różnią się wyborem motywu nominacyjnym w członie określającym:

- (8) *wziernik uszny* - **Ohrspiegel* - *Ohrtrichter*
- (9) *klatka piersiowa* - **Brustkäfig* - *Brustkorb*
- (10) *gałka oczna* - **Augenkugel* - *Augapfel*

W (8) motywem nominacyjnym w nazwie polskiej jest 'wziernik', a w niemieckiej 'Trichter' (lejek), w (9) 'klatka' i 'Korb' (kosz), (10) 'gałka' i 'Apfel' (jabłko).

Przykłady nazw, które różnią się odmiennym wyborem motywu nominacyjnego w członie określającym i określającym:

- (11) *wodorowinian potasowy* - *Weinstein*
- (12) *mięśnioból* - *Hexenschuß*
- (13) *nasienie widłaka* - *Hexenmehl*
- (14) *kwas azotowy* - *Scheidewasser*

W (11) motywami nominacyjnymi w języku polskim jest 'wodorowinian' i 'potas', a w języku niemieckim 'wino' (*Wein*) oraz 'Stein' (kamień), w (12) w jęz. polskim motywem jest 'mięsień' i 'ból', a w jęz. niem. 'Hexe' (czarownica) i 'Schuß' (strzał), w (13) 'nasienie' i 'widłak', a jęz. niem. 'Hexe' i 'Mehl' (mąka), w (14) 'kwas' i 'azot', a w jęz. niem. czasownik 'scheiden' (rozdzielać) i 'Wasser' (woda).

Stopień zagrożenia interferencją w tym zakresie jest bardzo duży, ponieważ w oparciu o język ojczysty absolutnie nie można przewidzieć odmiennych motywów nominacyjnego ekwiwalentnych nazw w języku obcym. Skalkowanie motywacji jednego z członów nazwy wieloskładnikowej powoduje zniekształcenie jej funkcji referencyjnej i w konsekwencji do niezrozumienia translatu. Najmniejsze niebezpieczeństwo niezrozumienia grozi w przypadku transferu motywacji członu określającego, ponieważ w ten sposób niewłaściwie zostaje określona cecha denotatu. W przypadku transferu motywacji członu określanego zostaje źle nazwany denotat, co prowadzi nieuchronnie do nierozpoznania funkcji referencyjnej nazwy. Pewną pomocą we właściwym zrozumieniu nieuzualnego translatu mogą być informacje zawarte w jej członie określającym. Natomiast całkowite niezrozumienie grozi w przypadku transferu motywacji obu członów nazwy.

Z obserwacji autora wynika, że skłonność do transferu rodzimego motywu nominacyjnego zależy od zakresu desygnacyjnego członów nazwy dwuelementowej. Jeśli jest on duży, o czym świadczą np. liczne kolokacje danego składnika, to użytkownik języka obcego praktycznie nie ma żadnych obiekcji co do możliwości transferu rodzimego motywu nominacyjnego (Iluk, 1990, 87). Innym czynnikiem skłaniającym tłumacza do transferu motywu nominacyjnego jest jego oczywisty charakter z punktu widzenia logiki języka ojczystego, wynikającej z relacji semantycznej między członami (składnikami) nazwy dwuelementowej.

gimnastyka oddechowa - **Atmungsgymnastik* - *Heilatmung*
poziom alkoholu (we krwi) - **Alkoholniveau* - *Alkoholspiegel*
morfologia krwi - **Blutmorfologie* - *Blutbild*
ciepło parowania - **Verdunstungswärme* - *Verdunstungskälte*

Obiekcje co do możliwości transferu motywu nominacyjnego z L1 do L2 mogą wynikać ze świadomości metaforycznego użycia jednego ze składników nazwy. Przykładami nazw, w których jeden, a nawet każdy człon w jęz. niemieckim ma charakter metaforyczny, są:

Alkoholspiegel (poziom alkoholu we krwi)
Ladungswolke
Höllenstein (lapis = kamień)
Hühnerauge (odcisk, nagniotek),
Weingeist (spirytus)
Weinstein (wodorowinian potasowy)
Löwenzahn (brodawnik mleczowaty)

Innym czynnikiem silnie interferującym jest odmienna ilość motywów nazwo-twórczych (nominacyjnych) w L1 i L2 eksplikowanych w strukturze powierzchniowej nazwy. Przykładami nazw różniących się odmienną ilością motywów nominacyjnych są:

- (14) *lekarz pogotowienia ratunkowego* - *Notarzt*
- (15) *woda zdatna do picia* - *Trinkwasser*
- (16) *zmiana sposobu żywienia* - *Nahrungswechsel*
- (17) *zawartość alkoholu we krwi* - *Blutalkohol*
- (18) *substancja biologicznie czynna* - *Wirkstoff*

Różnica polega na tym, że w strukturach powierzchniowych niemieckich nazw nie ma następujących składników: w (14) 'pogotowie', (15) 'zdatny', (16) 'sposób' (17) 'zawartość', (18) 'biologiczny'. Przekładając tego typu nazwy na język polski należy uzupełnić brakujący element zgodnie z obowiązującą nomenklaturą. Tworząc nazwy tego typu w L2 trzeba dokonać wyzerowania jednego ze składników określających nazwy rodzimej, a z pozostałych utworzyć złożenie. Struktura

nazwy rodzimej niestety nie udziela informacji o tym, który człon może zostać wyzerowany w trakcie translacji. Dlatego w takich przypadkach niezbędna jest konsultacja terminologiczna.

Trudności translacyjne mogą pojawiać się przy tłumaczeniu niemieckich nazw motywowanych o dwóch tematach słowotwórczych, którym w języku polskim odpowiadają nazwy proste, derywaty paradygmatyczne lub wyrazy pochodzenia obcego.

Kehlkopf - krtań
Leibesfrucht - płód
Hühnerauge - odcisk
Bodensatz - osad
Bauchfell - otrzewna
Wollfett - lanolina
Blutzelle - krwinka
Zellstoff - lignina
Weingeist - spirytus
Bremnspirytus - denaturat
Wasserstoff - wodór
Kinderarzt - pediatra
Augenarzt - okulista

Trudności w tłumaczeniu tego typu nazw wynikają z konieczności zaniechania analizy strukturalno-motywacyjnej nazwy, która – jak wykazaliśmy wyżej – w dużym stopniu ułatwia adekwatny przekład lub metaforyczne użycie jednego ze składników. Podstawą przekładu mogą tu być właściwe skojarzenia asocjacyjne lub konsultacja terminologiczna.

Z powyższej analizy wynika, że o poprawności przełożonej nazwy decyduje także prawidłowy wybór motywów nominacyjnych. Stopień trudności zależy oczywiście od zakresu ekwiwalencji interlingwalnej. 100% szansa właściwego wyboru motywów nominacyjnych w L2 istnieje tylko w takich przypadkach, gdy jest on identyczny w L1. W pozostałych sytuacjach trzeba liczyć się z silną interferencją motywu nominacyjnego i w konsekwencji z możliwością nieprawidłowego przekładu.

Wnioski końcowe

Analiza materiału językowego wykazała możliwości transferu (kalkowania) jako strategii translacyjnej. Warunkiem jej niezawodności jest pełna ekwiwalencja składnikowa, motywacyjna i formalna nazw. W przypadku systematycznych różnic strukturalnych i motywów nazwotwórczych istnieje możliwość jej odpowiedniej modyfikacji.

Z niniejszych rozważań wynikają także wnioski co do kompleksowości niezbędnych operacji kognitywnych towarzyszących tłumaczeniu nazw z L1 do L2.

Operacje mogą dotyczyć tylko struktury formalnej nazw, zmiany kategorii jej składników, ich ilości lub motywu nazwotwórczego. Czasami wymienione operacje trzeba wykonać symultanicznie lub selektywnie, co ma bezpośredni wpływ nie tylko na końcowy efekt translacyjny w L2, ale także na niezbędny wysiłek kognitywiany tłumacza. Stopień trudności translacyjnych będzie narastał proporcjonalnie do ilości różnic występujących między nazwami w L1 i L2. Ilustrują to następujące przykłady:

mięsień piszczelowy - Scheinbeinmuskel
kosteczka słuchowa - Paukenbein
zgrzyz normalny - Scherenbiß
naczynie na płwocinę - Auswurfglas
zapalenie komórek szczytu piramidy - Felsenbeinentzündung

W przytoczonych nazwach każdy element jest formalnie i semantycznie inny i dlatego stosowanie strategii kalkowania jest bardzo ograniczone lub prawie niemożliwe. Jedyнным sposobem prawidłowego przekładu tego typu nazw jest konsultacja terminologiczna, o ile tłumacz nie dysponuje odpowiednią wiedzą terminologiczną w L2.

BIBLIOGRAFIA

- Blicharski, M. (1977) Złożenia imienne w języku rosyjskim i polskim. Warszawa.
- Fleischer, W. (1974) Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig.
- Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia. (1984) (eds. R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel). Warszawa.
- Hunnius, C. (1975) Pharmazeutisches Wörterbuch. Berlin - New York.
- Iluk, J. (1990) Strategien zur Schließung von Nominationslücken durch fortgeschrittene Deutsch sprechende Polen. w: *Gesprochene Sprache 1*. (ed. I. Prokop), Poznań, S. 83-90.
- Jeziorski, J. (1983) Interferenzprobleme polnischer Muttersprachler bei der Bildung deutscher Substantivkomposita. w: *Zeitschrift für Germanistik*, H.1, S. 70-80.
- Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Langenscheidt 1993.
- Lipczuk, R. (1981) Zur Wiedergabe substantivischer Komposita des Deutschen im Polnischen. w: *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Germańska VI - Nauki Humanistyczno-Społeczne. Zeszyt 113*, S. 3-9.
- Morciniec, N. (1964) Die nominalen Zusammensetzungen in den westgermanischen Sprachen. Wrocław.
- Roth, H., Blaschke, G. (1978) Pharmazeutische Analytik. Stuttgart.
- Schmidt-Wetter, R. (1979): *Vademecum für Pharmazeuten*. Aulendorf/Württ.
- Złotnicki, B. (1989): *Słownik lekarski niemiecko-polski*. Warszawa.